

Doświadczenie i teologia. Studium przemian i rozwoju *scientiae fidei* Josepha Ratzingera na podstawie *Opera omnia*.

Streszczenie

Struktura pracy

Badania naukowe, których rezultatem jest niniejsza rozprawa doktorska, miały na celu przeanalizowanie wpływu osobistych doświadczeń Josepha Ratzingera na jego myśl teologiczną. Praca ta okazała się możliwa dzięki publikacji J. Ratzingera *Opera omnia* w języku polskim. Zakres prowadzonych badań obejmował zasadniczo cztery obszary teologicznej twórczości omawianego autora tj. zagadnienia: prawdy, Boga, Jezusa Chrystusa i Kościoła. Studia zawarte zostały w pięciu rozdziałach dysertacji: I. Quaestio veritatis, II. Quaestio Dei, III. Quaestio Christi; IV. Quaestio Ecclesiae I - Concilium, V. Quaestio Ecclesiae II - Communio. Struktura każdego z rozdziałów składa się z trzech elementów, które wyznaczają szczegółowy porządek prowadzonych badań, mianowicie: pierwszą część stanowi kontekst historyczno-egzystencjalny, który jest zestawieniem i opisem życiowych doświadczeń Josepha Ratzingera. W drugiej, najbardziej obszernej części każdego z rozdziałów zatytułowanej *Linia rozwoju*, przeprowadzone zostały szczegółowe analizy pism teologa w obrębie danej *quaestio* z uwzględnieniem wpływu wcześniej rozpatrywanych doświadczeń. Trzecia część, zatytułowana *Ciągłość i przelom*, zawiera wnioski zestawiające charakterystyczne cechy przemiany i rozwoju myśli teologicznej związanej z badanym obszarem.

Treść pracy

W rozdziale pierwszym starałem się zanalizować zagadnienie prawdy w teologicznym piśmiennictwie Josepha Ratzingera. Kontekst historyczno-egzystencjalny, w którym kształtowała się jego wrażliwość na *quaestio veritatis*, to doświadczenia związane z domem rodzinnym, nazizmem, a także doświadczeniem wydarzeń rewolucji kulturowo-obyczajowej połowy lat sześćdziesiątych, która zastała młodego profesora teologii w Tübingen. Pośród wspomnianych doświadczeń, wpływ na postrzeganie zagadnienia prawdy odegrały spotkania Ratzingera z mistrzami teologii, szczególnie z myślą św. Bonawentury oraz Romano Guardiniego.

Badania linii rozwoju myśli teologicznej w *quaestio veritatis* obejmują najbardziej charakterystyczne zagadnienia, obecne na przestrzeni sześćdziesięciu lat piśmiennictwa bawarskiego teologa. Są nimi: związek prawdy z mądrością, będącej skutkiem wiary w Osobowego Boga; dookreślenie natury prawdy; ukazanie prawdy zawartej w Bożym Objawieniu, która stanowi pewny

fundament dla wiary i życia człowieka; prymat logosu (prawdy) przed etosem (działaniem); organiczne powiązanie prawdy z wolnością; obecność prawdy na uniwersytecie jako miejscu jej poszukiwania i przekazywania, wreszcie ukazywanie chrześcijaństwa jako religii prawdziwej (obejmującej wiarę, rozum i życie), które to zagadnienie stanowi pomost do kolejnego rozdziału dysertacji zatytułowanego *quaestio Dei*.

Wnioski końcowe pierwszego rozdziału ujmują najbardziej charakterystyczne dla myśli Josepha Ratzingera aspekty, które łączą przebytą drogę doświadczeń z teologicznym piśmiennictwem: to, że prawda istnieje i jest dla człowieka poznawalna; że stanowi warunek prawdziwej wolności (egzystencjalnej, religijnej, akademickiej) i mądrości, ostatecznie wskazuje na fakt, że ową Prawdą jest Jezus Chrystus (J 14, 6), objawiający osobowego Boga.

Wydarzenia związane z kontekstem historyczno-egzystencjalnym, które znacząco wpłynęły na kształt myśli zawartej w drugim rozdziale dysertacji pt. *quaestio Dei*, to przede wszystkim doświadczenie miłości ojcowskiej, która wypływała z doświadczenia Boga jako Ojca. Badania obejmują również bagaż doświadczeń związanych z bożkami systemów totalitarnych nazizmu i komunizmu, z którymi Ratzinger zetknął się w latach młodości. Niebagatelne znaczenie miały również duchowo-intelektualne spotkania z mistrzami teologii i duchowości: św. Augustynem, św. Benedyktem z Nursji oraz Romano Guardinim.

W części obejmującej badania przemian i rozwoju zagadnień związanych z *quaestio Dei*, pierwszy paragraf zatytułowany *Kim Bóg nie jest - dezabsolutyzacja i odrzucenie Boga*, poświęcony został różnego rodzaju formom bezbożności, które diagnozuje i opisuje Joseph Ratzinger. W kolejnych trzech podrozdziałach przebadane i zinterpretowane zostało piśmiennictwo Bawarczyka na temat Boga jako Stwórcy, Miłości i Ojca. Paragrafy piąty i szósty zawierają najbardziej charakterystyczne dla teologii Ratzingera zagadnienia prymatu Boga oraz wynikające z niego przyświadczenie, aby żyć tak, jak gdyby Bóg istniał. Ostatni, siódmy paragraf, pt. *Ujrzyć oblicze Boga – w stronę 'quaestio Christi'*, stanowi pomost do kolejnego rozdziału dysertacji.

Wnioski zamieszczone w trzeciej części rozdziału ukazują przede wszystkim Boga żywego, obecnego w historii świata i każdego człowieka, Boga, który jako Stwórca oraz pełen dobroci kochający Ojciec pragnie wejść w pełną miłości relację z człowiekiem. Następstwem odrzucenia Boga i Jego miłości jest zatrać miary człowieczeństwa w każdym niemal aspekcie życia. Wniosek zawarty w trzecim punkcie ukazuje Trójjedynego, Odwiecznego Boga, który najpełniej objawia się w swoim Synu, Wcielonym Logosie – Jezusie Chrystusie.

Trzeci, centralny rozdział dysertacji koncentruje się na chrystologii, która w ujęciu teologii Ratzingera przyjmuje postać chrystocentryzmu. Kontekst historyczno-egzystencjalny zarysowany w pierwszym paragrafie sytuuje się pomiędzy intelektualnymi nurtami abolicji chrystologii a doświadczeniami spotkań z mistrzami teologii. Relatywizacja oraz abolicja chrystologii według myśli

bawarskiego teologa znajdują swój wyraz w redukcjonizmach historycznych Adolfa von Harnacka i Rudolfa Bultmanna, poglądach relatywistycznych Johna Hicka oraz wyzwolenicznych dążeniach teologii latynoamerykańskiej. Natomiast spośród nauczycieli ortodoksyjnej chrystologii wyszczególnieni zostali św. Paweł, wraz z chrystocentryzmem zawartym w jego pismach, a także Romano Guardini, który kładł szczególny akcent na objawienie prawdziwego oblicza Boga w Jezusie Chrystusie. W ostatnim paragrafie zatytułowanym *Doświadczenie lat 2013+* uwydatniony został egzystencjalny element wiary i wierności Chrystusowi, realizowany w trwaniu papieża Benedykta XVI na modlitwie za Kościół pod krzyżem Chrystusa.

Drugą część niniejszego rozdziału otwierają badania centralnej sprawy chrystologicznej w myśli Ratzingera - Jezusa Chrystusa jako Syna Bożego. Następną analizowaną kwestią jest chrystologia sensu odwiecznego Logosu, który stał się człowiekiem. Badania zawarte w kolejnych trzech paragrafach zostały podyktowane treścią chrystologicznych elementów katolickiego wyznania wiary, tj. Wcielenia, Ukrzyżowania, Zmartwychwstania i Wniebowstąpienia. Doświadczona i zreflektowana tajemnica Jezusa Chrystusa znajduje wyraz w liturgii kształtującej ludzką egzystencję - temu zagadnieniu poświęcony jest kolejny, szósty etap badań. Ostatnim krokiem badawczym jest analiza przemian i rozwoju chrystologii eklezjotwórczej, którą Ratzinger w oryginalny sposób wiąże z ostatnim chrystologiczno-eschatologicznym artykułem wyznania wiary, mówiącym o powtórnym przyjściu Pana.

Wnioski zawarte w trzeciej części omawianego rozdziału ukazują charakterystyczne cechy chrystologii Bawarczyka oraz jej konsekwentny rozwój. Chrystologia Ratzingera jest przede wszystkim chrystologią integralną. Ontologiczna jedność dwóch natur w Chrystusie jest - w jego myśli teologicznej - głęboko powiązana ze zbawczym działaniem Boga, które najpełniej urzeczywistnia Jego Kościół. Istotną cechą chrystologii Ratzingera stanowi personalizm dialogiczny. W oparciu o ten model źródło historii relacji bosko-ludzkich stanowi dialog odbywający się odwiecznie w Trójjedynym Bogu, który najpełniej objawił się ludzkości w Drugiej Osobie Trójcy, wcielonym Logosie – Jezusie Chrystusie, zbawczo obecnym w Kościele.

Czwarty i piąty rozdział to badania poświęcone problematyce eklezjologii, w jej dwóch charakterystycznych dla rozumienia Kościoła ujęciach: Kościoła jako soboru (*Quaestio Ecclesiae I. Concilium*) i Kościoła jako wspólnoty (*Quaestio Ecclesiae II. Communio*).

Na część historyczno-egzystencjalną czwartego rozdziału złożyły się doświadczenia związane z doświadczeniem Kościoła pierwszej połowy XX w., które przygotowało młodego bawarskiego teologa do uczestnictwa w Vaticanum II. W czasie soboru oraz bezpośrednio po jego zakończeniu Joseph Ratzinger, współtworząc ruch *Concilium*, doświadczywszy istotnego zwrotu związanego z koncepcją eklezjologii (jak też z całym nastawieniem teologicznym), wraz z grupą teologów obrał drogę interpretacji dokonań soboru w oparciu o Biblię i Tradycję Kościoła.

Badania linii rozwoju eklezjologii Ratzingera zawarte w czwartym rozdziale dysertacji obejmują trzy zagadnienia. Pierwszym jest eklezjologia pneumatologiczna, ujmująca Kościół i świat jako miejsce działania Ducha Jezusa Chrystusa. Drugie zagadnienie obejmuje badania dotyczące postawy i tożsamość Kościoła katolickiego jako uczestnika ruchu ekumenicznego oraz w prowadzeniu dialogu z innymi religiami. Trzecia badana kwestia zawiera pytania i troski o przyszły kształt Kościoła, a także próby odpowiedzi i wskazań, jakich podejmuje się bawarski teolog.

Wnioski zawarte w trzeciej części niniejszego rozdziału ukazują myśl eklezjologiczną Ratzingera, interpretującą dokonania Vaticanum II przede wszystkim w duchu prawdziwej, ortodoksyjnej, bliskiej życiu wiary Kościoła. Tak ujęta recepcja soboru chroni wiarę od popłynięcia z nurtem świata, które ostatecznie prowadzi do niewiary i odrzucenia Boga. Refleksja niemieckiego teologa zmierza do rozumienia Kościoła jako komunii, której wzorcowym źródłem jest wewnątrztrynitarna relacja miłości oraz teandryczność w Osobie Jezusa Chrystusa, zaś w Kościele i w świecie jest realizowana za sprawą zbawczej obecności Ducha Świętego.

Piąty, ostatni rozdział, stanowiący kontynuację badań na temat *quaestio Ecclesiae*, w pierwszej części zawiera analizę kolejnych doświadczeń, tj. spotkania z myślą mistrzów eklezjologii: św. Augustynem, Romano Guardinim oraz współtworzącymi nurt *communio* Henri de Lubakiem i Hansem Ursem von Balthasarem. Opisane zostały również dwa niezwykle ważne doświadczenia pełnionej służby w Kościele: prefekta Kongregacji Nauki Wiary oraz papieżstwa. W świetle przywołanych w tym rozdziale (jak również we wcześniejszych) doświadczeń bawarskiego teologa, przeprowadzone zostały badania nad rozwojem i przemianą kolejnych trzech istotnych aspektów eklezjologii Josepha Ratzingera, tj. eklezjologii *communio*, prymatu i kolegialności oraz doktryny dotyczącej zbawienia w Kościele i poza Nim.

„Kościół jest ludem Bożym przez Ciało Chrystusa” – ten cytat umieszczony jako motto na okładce ósmego tomu *Opera omnia* Josepha Ratzingera i stanowi podsumowanie ostatniego rozdziału niniejszej dysertacji. Powyższa teza traktująca o relacyjnej/komunijnej jedności ludzi, jest oparta na wewnątrztrynitarnym życiu Boga - Stwórcy. Kościół – według ratzingerowskiej eklezjologii – pełni swoją służbę wobec wszystkich, chociaż nie wszyscy przynależą do Kościoła, ponieważ gra toczy się tu o najwyższą stawkę – zbawienie każdego z ludzi.

Quaestio Ecclesiae w teologii Josepha Ratzingera/Benedykta XVI jest zintegrowana z *quaestio veritatis* i na niej się opiera. Wierzyć w Boga oznacza wierzyć w prawdę i oprzeć na niej całą egzystencję; wierzyć w Chrystusa oznacza wierzyć w przystępność prawdy i we wspólnotę Kościoła, która pochodzi z prawdy i do niej prowadzi, będąc jej służką i depozytariuszem – całe życiowe doświadczenie i wynikłe z niego piśmiennictwo Josepha Ratzingera służyło tak nakreślonymu celowi.